

Tarkade Otsuste Fond (TOF)

ESF meede „Riigi, kohalike omavalitsuste ja mittetulundusühingute strateegilise juhtimissuutlikkuse tõstmine” alameede „Valitsusvälise analüüsisuutlikkuse kasvatamine“

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Juurdepääs kõrgharidusele: ühiskonna ootused. Mida tajutakse õiglasena, milliseid võimalusi võrdsetena

Uuringu lühiraport

Kadri Täht, PhD
Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, Tallinna Ülikool

Marii Paškov, MA (doktorant)
Amsterdami Ülikool

Tallinn 2012

Sissejuhatus

Käesolev lühiraport on 2010-2012 aastal ESF meetme „Riigi, kohalike omavalitsuste ja mittetulundusühingute strateegilise juhtimissuutlikkuse tõstmine“ alameetmest „Valitsusvälise analüüsisuutlikkuse kasvatamine“ rahastatud projekti „Juurdepääs kõrgharidusele: ühiskonna ootused. Mida tajutakse õiglasena, milliseid võimalusi võrdsetena” tulemuste lühikokkuvõte. Nimetatud uurimuse üheks eesmärgiks oli analüüsida kõrgharidusega seotud üldsuse hoiakuid Eestis ning nende hoiakute seoseid indiviidi sotsiaalse kuuluvusega. Keskne uurimisküsimus seejuures oli kas ja kui võrd on võimalik Eesti puhul täheldada sotsiaalse kuuluvuse põhiseid hoiakuid kõrgharidusele. Mõistmaks paremini Eesti ühiskonna eripära oli nimetatud uurimuse teiseks eesmärgiks võrrelda Eestis valitsevaid hoiakuid teiste riikide näitajatega. Keskne uurimisküsimus uurimuse selle osa juures oli kas ja mil moel erinevad Eestis valitsevad hoiakud teistest (Euroopa) maadest.

Uurimustöö käigus viidi 2010. aastal läbi ankeetküsitlus Sotsiaalne võrdsus ja ebavõrdsus Eestis ning uurimuse Eesti osa puudutavad tulemused pärinevad neist andmetest. Nimetatud uuringu läbiviimist rahastas Tarkade Otsuste Fond ESF meetme „Riigi, kohalike omavalitsuste ja mittetulundusühingute strateegilise juhtimissuutlikkuse tõstmine“ alameetmest „Valitsusvälise analüüsisuutlikkuse kasvatamine“. Rahvusvaheline võrdlus põhineb Rahvusvahelise Sotsiaaluuringu Projekti (International Social Survey Project) mooduli Social Inequality IV andmestikul, mille Eesti andmed pärinevad samuti eelpool nimetatud ja Tarkade Otsuste Fondi poolt rahastatud küsitlusest. Rahvusvaheline andmefail koos Eesti andmetega on vabakasutuseks kättesaadavad andmearhiivist GESIS.

Käesolevas lühikokkuvõttes toodud põhitulemused põhinevad projekti käigus kirjutatud kahel akadeemilisel artiklil: Täht, K., Paskov, M. „Education matters but who can attain it? Attitudes towards education and educational attainment in Estonia” ja Täht, K., Helemäe, J., Paskov, M. „Education as success factor: perceived importance and perceived availability of higher education in Europe”. **Lühikokkuvõtte kirjutamisse on lisaks autoritele panustanud ka TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Insituudi vanemteadur Jelena Helemäe.**

Probleemi kirjeldus

Ajalooliselt võib eristada kolme läbivat põhimõtet, mis domineerisid kõrgharidusele juurdepääsu võimaldamise poliitikate kujundamisel: päritud väärivus (või omistamine), õiguste võrdsus ning

õiglus kui võimaluste võrdsus (Clancy & Goastellec, 2007). Päritud väärivuse puhul oli tegemist sellise kõrgharidusele juurdepääsu võimaldamisega, kus tudengeid valiti küll akadeemiliste kriteeriumide alusel, ehk siis väärivusest lähtudes, paraku väärivus ise osutus pärituks. Nimelt kaasnes akadeemiline väärivus kuulumisega, täpsemalt sündimisega sotsiaalselt eelistatud gruppi (nt linnas elavad "heast" perekonnast mehed). Eelmise sajandi jooksul asendus päritud väärivuse põhimõtte õiguste võrdsuse normiga: üha olulisemana tajuti vajadust võimaldada juurdepääs haridusele üha enamatele inimestele, seda sõltumata nende päritolust. Järkjärgult kaotati formaalseid piiranguid naiste, etniliste vähemuste ning halvemusolukorras sotsiaalmajandustliele rühmadele. Haridussüsteem muutus aina mitmekesisemaks, differentseeritumaks eriala, koolitüübi jms järgi. Paraku kaasnes mitmekesisumisega ka hierarhiline eristumine (vt nt Bourdieu & Passeron, 1977). Viimastel kümnenditel muutus aga domineerivaks võrdsete võimaluste taotlus. Üha enam on mõistetud, et peaks arvestama ka erinevustega sotsiaalsetele rühmadele avatud võimalustes, seega formaalsest õiguste võrdsusest enam ei piisa. Üha enam mõistetakse vajadust täiendada väärivusel põhinevat selekteerimist teatud diskrimineerimist heastavate meetmetega (affirmative action). Aluseks on idee, et talente kohtab kõigis sotsiaalsetes rühmades, seega lasub kõrgharidust paakuvatele institutsioonidele kohustus olla aktiivne talentide otsingul kogu ühiskonnas (Clancy & Goastellec, 2007). Selle üldtrendi raames esineb riigiti olulisi, nii institutsionaalsest eripärast kui kultuurist tulenevaid iseärasusi, sh ka selles, milliseid rühmi mõistetakse/defineeritakse toetust vajavateks ning kuidas võrdsete võimaluste põhimõtet tõlgendatakse.

Eestiski on üheks oluliseks ("Eesti kõrghariduse strateegia 2006-2015,") lähtekohaks õiglase juurdepääsu tagamine kõrgharidusele. Ka alanud kõrghariduse reformi eesmärgina on sätestatud võimaluste võrdsuse soodustamine. Mitmed hiljutised uuringud Eesti kohta (Mägi, Lill, Kirss, Beerens, & Orr, 2010; Saar, 2010) on aga näidanud, et juurdepääs kõrgharidusele Eestis sõltub oluliselt indiviidi sotsiaalsest taustast. Sellel, millest see tuleneb, võiks ja peaks aga olema väljund Eesti riigi hariduspoliitilistele valikutele.

Inimesed tegutsevad, valivad otsustavad sõltuvalt sellest, mida peavad oluliseks ning miliseid võimalusi näevad enda ja lähedaste jaoks. Haridussotsioloogias ja sotsiaalse stratifikatsiooni lähenemise raames uuritaksegi, kuidas reaalne juurdepääs kõrgharidusele ning indiviidi kõrgharidust puudutavad otsused on mõjutatud nii ühiskonnas tervikuna, kui ka tutvusringkondades levinud ja perekonnas toetatud arusaamadest. Põhimõtteliselt võib teooriad,

mis käsitlevad ebavõrdsust kõrghariduses, jagada kahte leeri selle järgi, milline roll omistatakse väärtustele, normidele, uskumustele ja hoiakutele ebavõrdsuse kujunemisel ja säilimisel (vt nt McCay, Byrne, O'Connell, Kelly, & Doherty, 2010).

Kultuuripõhised käsitlused (nt Bernstein, 1961; Bourdieu, 1973; Lareau, 2000) rõhutavad kultuuri rolli haridusliku ebavõrdsuse taastootmisel: normid, väärtused ja uskumused kujundavad eelistusi, ootusi ja seega ka otsustamist. Bourdieu & Passeron (1977) omistavad haridussüsteemile otsustava rolli ebavõrdsuse säili(ta)misel: väärtused, normid, uskumised erinevad klasside lõikes, kuid just domineeriva klassi normid ja väärtused, ka selle habitus (tegutsemisstrateegia) on õpetamise aluseks. Sellest tulenevalt osutub domineeriva klassi habitus, samuti selle klassi normide ja väärtuste tundmine eeliseks (kultuuriliseks kapitaliks). Selle puudumine signaaliseerib aga tööliklassile, et reaalsed edasijoudmise väljavaated on napid. Aegamisi see teadmine omandatakse ja sellest hakatakse lähtuma kui enesestmõistetavusest. Nii et osutuvadki tööklassi noorte arusaamad enesepiiranguks paljude oluliste otsuste tegemisel. Ratsionaalse valiku käsitlus aga rõhutab mitte arusaamade, vaid ressursside ja piirangute rolli haridusliku ebavõrdsuse püsimises. Nii prominentsemaid selle valdkonna esindajaid John Goldthorpe, tuginedes Boudoni (1974) ja Keller & Zavalloni (1964) töödele, et töölisperekondadest pärit noorte vähemambitsioonikad haridustaotlused ei tulene mitte 'pürgimisvaesusest', vaid on nende noorte ratsionaalse otsuse tulem. Seisukohta on arendatud koostöös Richard Breeniga (Breen & Goldthorpe, 1997), nii et sotsiaalsete klasside vahel eksisteerivat hariduslikku ebavõrdsust nähakse olukorraga kohanemisena. Muutused arusaamades osutuvad objektiivse olukorra muutuse tulemiks. Seega lõppkokkuvõttes ka ratsionaalse valiku lähenemise raames võivad hariduslikku ebavõrdsust süvendavad arusaamad osutada klassipõhisteks, iseasi, et kultuurikesksest lähenemisest erinevatel põhjustel.

Uuringu eesmärk ja uurimismeetodid

Uuringu eesmärgid

Käesolevas uurimustöös iseloomustame ühiskonnas levinud arusaamu haridusvõimaluste võrdsusest. Uurimuse esimene üldisem eesmärk on analüüsida Eesti elanike ootusi kõrgharidusele – kas ja kui võrd väärtustatakse (kõrg)haridust Eestis ning millistena tajutakse kõrgharidusele juurdepääsu võimalusi? Lisaks, kui võrd ja kuidas erinevad need arvamused erinevate sotsiaalsete rühmade lõikes. Uuringu teine üldisem eesmärk on võrrelda Eestit

puudutavaid tulemusi rahvusvaheliste andmetega. OECD on varasemalt (vt. OECD kolmanda taseme hariduse temaatiline ülevaade) Eesti kolmanda taseme haridusele suunatud poliitikat kritiseerinud selles, et võrdsete võimaluste kindlustamisel ei ole meie tugisüsteem erinevalt teistest riikidest seotud üliõpilaste kontrollitud vajadustega. Samas ei ole aga üldse teada kuivõrd on need võimalused kooskõlas või vastuolus ühiskonna tegelike arusaamade/ootustega. Sellest tulenevalt on antud projekti teiseks üldiseks eesmärgiks analüüsida kas ja kuivõrd erineb Eesti kõrgharidusele juurdepääsule antavates hinnangutes muust maailmast.

Kasutatavad andmed ja analüüsimeetodid

Uurimuse Eestit puudutava osa analüüs põhineb 2010. aastal läbi viidud uuringu Sotsiaalne võrdsus ja ebavõrdsus Eestis käigus kogutud andmetel. Nimetatud uuringu käigus viidi Turu-Uuringute AS vahendusel läbi elanikkonna küsitlus. Küsitluse valim põhines juhuvalimi printsiibil, küsitluse käigus viidi näost-näku intervjuu läbi 1005 kaheksateist ja enam aastase Eesti elanikuga. Küsitlus viidi läbi nii eesti kui vene keeles. Küsitluse käigus küsitleti respondente nende haridusalaste hoiakute kohta.

Uurimuse rahvusvahelist võrdlust puudutav osa põhineb Rahvusvahelise Sotsiaaluuringu Projekti (International Social Survey Project) mooduli Social Inequality IV raames kogutud andmetel. Tegemist on rahvusvahelise võrdleva uurimusega, mille Social Inequality IV moodulis osales esmakordselt ka Eesti. Nimetatud projektis osaleb üle 40 erineva maa, antud uurimuses on analüüsi kaasatud projektis osalenud Euroopa riigid ning lisaks võrdlusena Ameerika Ühendriigid. Social Inequality IV mooduli küsitlus viidi osalejate poolt läbi 2009. või 2010. aasta jooksul. Andmete analüüsimiseks on kasutatud erinevaid ühe- ja kahemõõtmelise analüüsi tehnikaid, so sagedustabeleid, seosekordajaid, lineaarset, binaarset ja järjestatud logistilist regressiooni. Maade võrdluse osas kasutatakse ka mitme-tasandilist regressioonanalüüsi.

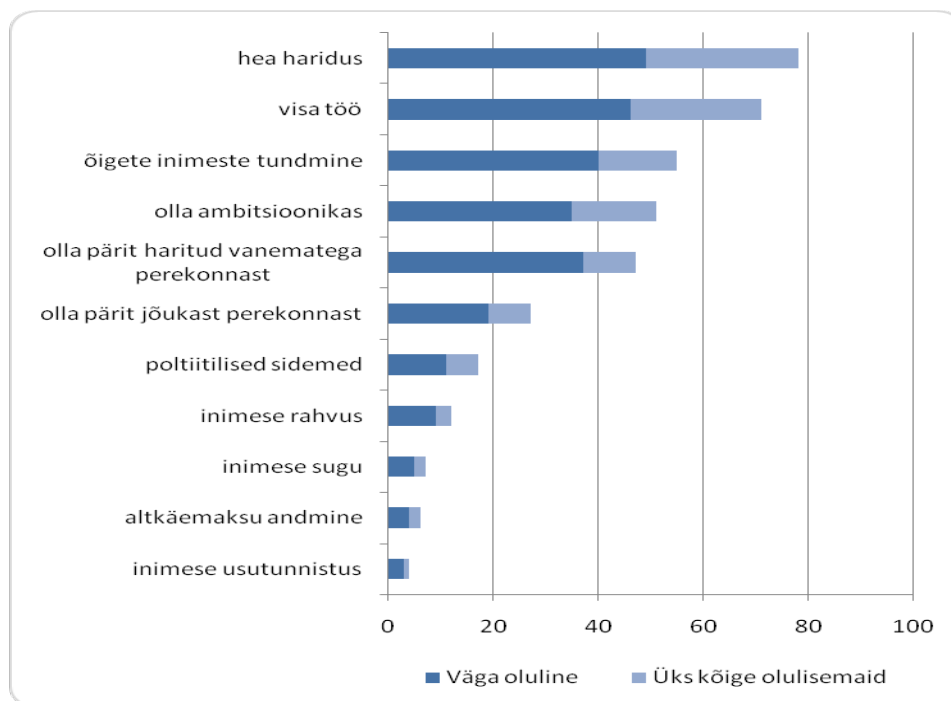
Uuringu tulemused

Hariduse tähtsustamine Eestis

Haridusele omistatakse Eestis üldiselt suurt tähtsust. Joonisel 1 on ära toodud meie uuringu tulemused hinnangutest erinevate tegurite olulisusele elus edasijõudmisel ning nagu näha peetakse head haridust neist võimalikest teguritest kõige olulisemaks (49% vastanuist peab seda väga oluliseks ning 29% üheks kõige olulisemaks). Heale haridusele kui elus edasijõumist

mõjutavale tegurile järgneb ,visa töö' (46% peab seda väga oluliseks ning 25% üheks kõige olulisemaks) ning ,õigete inimeste tundmine' (40% vastanuist peab seda väga oluliseks ning 15% üheks kõige olulisemaks).

Joonis 1 Hinnang erivõtetele elus edasijõudmist mõjutavate tegurite tähtsusele, %

Allikas: Sotsiaalne võrdsus ja ebavõrdsus Eestis, 2010

Märkused: N = 1005

Meie uurimuse tulemused näitavad ka, et kuigi haridust hinnatakse Eestis üldiselt kõrgelt, eksisteerivad siiski neis hinnangutes mõningased sotsiaalsel staatusel põhinevad erinevused. Tabelis 1 on ära toodud regressioonanalüüsi tulemused, mis näitavad haridusele omistatava tähtsuse seost indiviidi sotsiaalse kuuluvusega. Nii selgub, et tölisklassi esindajad peavad head hariduset elus edasijõudmiseks vähem oluliseks kui kõrgema astme valgekraed (Mudel 1). Niisamuti peavad seda vähem oluliseks erettevõtluses tegutsejad. Sotsiaalse klassi mõju väheneb veidi kui kontrollida respondendi enda haridustaseme mõju (Mudel 2) tema hoiakutele, kuid erinevus erettevõtjate ning teenistujate vahel on endiselt statistiliselt oluline.

Haridusele antav hinnang on aga tugevalt seotud indiviidi enda haridustasemega – kõik, kellel on madalam kui kõrgharidus peavad head haridust kui elus edasijõudmist soosivat faktorit vähem oluliseks kui need, kellel on kõrgharidus. Leibkonna sissetulek neile hoiakutele olulist

mõju ei avalda. Küll aga saab sotsiaalse staatuse mõju olulisus kinnitust ka veel seeläbi kui mõõta seda subjektiivselt määratletud sotsiaalse kuuluvuse kaudu. Nimelt, need, kes määratlevad end sotsiaalse staatuse skaalal alumisse otsa kuuluvateks peavad head haridust kui elus edasi jõuda aitavat faktorit märksa vähem oluliseks kui end kõrgele positsioonile määratlenud (Mudel 3).

Tabel 1 Sotsiaalse klassi/staatuse mõju hariduse olulisuse hinnangule elus edasiõudmisel, regressioonikoefitsiendid

Sõltumatud muutujad	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
<i>Sotsiaalne klass (EGP)</i>				
Töölisklass (VI+VII)	-0.48	-0.08	0.02	0.04
Eraettevõtjad (IV)	-0.86	-0.81	-0.83	-0.82
Madalama astme valgekraed (III)	-0.28	-0.01	0.05	0.06
Kõrgema astme valgekraed (I+II) (Ref.)				
<i>Leibkonna sissetulek</i>		0.13	0.09	0.09
<i>Haridus</i>				
Kuni põhiharidus		-0.60	-0.55	-0.58
Kutseharidus		-0.93	-0.93	-0.94
Üldkeskharidus		-0.72	-0.68	-0.70
Keskeriharidus		-0.69	-0.71	-0.72
Kõrgharidus (Ref.)				
<i>Sotsiaalne staatus (subjektiivne)</i>				
Madal			-0.46	-0.42
Keskmine			-0.17	-0.16
Kõrge (Ref.)				
<i>Mitte-eestlane (Ref = eestlane)</i>				-0.19
R ² (Nagelkerke)	0.03	0.06	0.07	0.07

Andmed: ESEI 2010; Autori arvutused

Märkused: Skaala: 1– üldse mitte oluline; 5 – üks kõige olulisemid. Mule kontrollib vastaja soo ja vanuse mõju

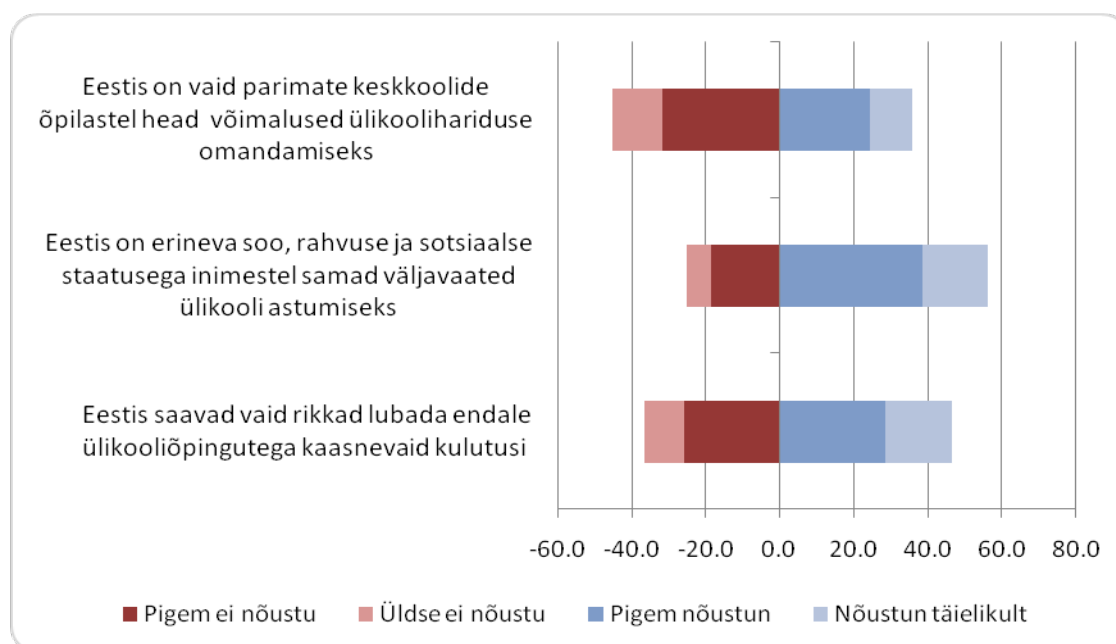
Hinnangud kõrgharidusele juurdepääsule Eestis

Neoinstitutsionaalse teooria järgi üheks olulisimaks ideeks, milles kajastub hariduse kui institutsiooni mõju kaasaegse ühiskonna kultuurile, on ettekujutus haridusvõimalusest kui olulisimast sotsiaalse õigluse tagamise viisist (Baker 2011). Väidetavalt on arusaamast hariduslikust meritokraatiast kui taotletavast eesmärgist ja enesestmõistetavast ebavõrdsuse õigustusest saanud globaalse kultuuri alustalasi.

Eestis on asi kaugel jagatud arusaamast haridusvõimaluste võrdsuse kohta (Joonis 2). Märkimisväärne osa elanikkonnast peab kõrghariduse kättesaadavust piiratuks, nähes piiranguid nii haridussüsteemi, kui grupikuuluvuse tasandil. Pea pool Eesti elanikkonnast usub, et

kõrghariduse omandamine Eestis on pigem rikaste privileeg - 47% vastanuist nõustuvad väitega, et Eestis saavad vaid rikkad lubada endale ülikooliõpingutega kaasneivaid kulutusi. Vähemal määral tunnetatakse ebavõrdsust seoses soolise, rahvusliku jms kuuluvusega, samas pooldavad seda seisukohta tervelt 25% Eesti täiskasvanutest. Ka on selgelt liiga palju (36%) nõustujaid väitega, et head väljavaated ülikoolihariduse omandamiseks on vaid parimate keskkoolile lõpetajatel. Kui aga koondada vastused kolmele küsimusele, siis selgub, et vaid ligi kolmandik (36%) vastanutest ei taju haridusliku ebavõrdsuse (uuringus käsitletud kolmest olulisest) ühtegi aspekti. Küll aga pidas iga neljas ebavõrdseteks nii kooli kui kuulumisega seotud haridusvõimalusi. Kõige vähem – 10% oli selliseid, kes nägi piirangut ainult haridussüsteemi diferentseerituses, seega peeti ainult keskkooli taset määravaks. Ainult kuuluvusega (kas vara ja/või soo-rahvuse alusel eristatavasse sotsiaalsesse rühma) seostasid hariduslikku ebavõrdsust peaaegu kolmandik vastanutest (29%).

Joonis 2 Hinnangud ülikoolihariduse omandamise võimalustele Eestis, %

Allikas: Sotsiaalne võrdsus ja ebavõrdsus Eestis, 2010
Märkused: N = 1005

Sarnaselt hariduse väärtustamisele ilmnevad ka siinsetes hinnangutes erinevused sotsiaalsete staatuste lõikes. Vaadates näiteks sotsiaalse staatuse mõju hinnangule (Tabel 2), et kõgharidust saavad Eestis endale lubada vaid rikkad, siis näeme, et võrreldes kõrgema astme valgekraesid ja

töölisklassi (Mudel 1) leiavad viimased suurema tõenäosusega, et kõrgharidust saavad Eestis endale lubada vaid rikkad. Niisamuti erinevad kõrgema astme valgekraedest madalama astme valgekraed, kes samuti peavad kõrgharidust pigem rikaste privileegiks. Lülitades analüüsi aga ka vastaja enda leibkonna sissetuleku ning hariduse (Mudel 2), siis sotsiaalse klassi eristav mõju peaaegu kaob. Oluline on aga leibkonna sissetuleku näitaja – mida suurem on leibkonna sissetulek, seda vähem nõustutakse väitega, et kõrgharidus on kättesaadav vaid rikastele.

Tabel 2 Sotsiaalse klassi ja staatuse karakteristikute mõju kõrghariduse kättesaadavuse hinnagutele Eestis¹. Ordered logit regression coefficients

Karakteristikud	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4
<i>Sotsiaalne klass (EGP)</i>				
Töölisklass (VI+VII)	0.43	0.06	-0.03	-0.06
Eraettevõtjad (IV)	0.22	0.09	0.07	0.07
Madalama astme valgekraed (III)	0.41	0.10	-0.02	-0.03
Kõrgema astme valgekraed (I+II) (Ref.)				
<i>Leibkonna sissetulek</i>		-0.18	-0.08	-0.08
<i>Haridus</i>				
Kuni põhiharidus		0.85	0.72	0.75
Kutseharidus		0.45	0.30	0.32
Üldkeskharidus		0.46	0.34	0.36
Keskeriharidus		0.60	0.46	0.48
Kõrgharidus (Ref.)				
<i>Sotsiaalne staatus (subjektiivne)</i>				
Madal			0.82	0.78
Keskmine			0.48	0.46
Kõrge (Ref.)				
<i>Mitte-eestlane (Ref = eestlane)</i>				0.22
R ² (Nagelkerke)	0.07	0.10	0.11	0.12

Andmed: ESEI 2010; Autorite arvutused

Märkused:¹ – Algne väide „Eestis saavad vaid rikkad lubada endale ülikooliõpingutega kaasnevaid kulutusi”.

Skaala: 1– Üldse ei nõustu; 5 – Nõustun täielikult; Mudelid kontrollivad vastaja soo ja vanuse mõju.

Statistiliselt olulised tulemused (p<0.01) on rasvases kirjas

Hariduse tunnus näitab sarnast trendi – madalama haridusega inimesed võrreldes kõrgema haridusega inimestega nõustuvad enam väitega, et kõrgharidus on pigem rikaste privileeg. Viimast võiks ühelt poolt tõlgendada kui „eneseõigustust või vabandust” sellele, miks ei ole ise kõrgemat haridust taotletud. Samas ei saa välistada aga võimalust, et rahaliste vahendite puudumine on olnud mitmete nende vastajate jaoks peamine põhjus, miks nad ei ole omandanud kõrgemat haridust. Põhihariduse ja keskeriharidusega vastanute erinevus kõrgharidusega vastanutest püsib ka siis kui mudelis on arvesse võetud vastanu subjektiivset sotsiaalset staatust

(Mudel 3), mis näitab haridusgruppide erinevuste suhtelist püsivust. Sotsiaalse staatuse tunnuse kaudu näidatud tulemused on kooskõlas sotsiaalse klassi, aga ka sissetuleku ja hariduse tunnuste kaudu saadud tulemustega – mida madalam sotsiaalne staatus, seda enam nõustutakse väitega, et kõrgharidust saavad endale lubada vaid rikkad perekonnad. Samal ajal kõrgema sotsiaalse taustaga inimesed tajuvad ebavõrdsust vähem ning ei ole niivõrd veendunud, et haridus on vaid rikaste privileeg.

Seega, haridusele antavates hinnagutes esineb Eestis üsna selge sotsiaalsel staatusel/klassil põhinev erisus. (Kõrg)haridust kalduvad vähem tähtsaks pidama need, kes selles väiksema tõenäosusega osalevad – madalamate sotsiaalsete gruppide esindajad. Veelgi selgemalt eristuvad aga madalamd klassid kõrgharidusele juurdepääsu hindavates hoiakutes, kus tunnetatakse, et kõrgharidust saavad endale lubada vaid rikkamad.

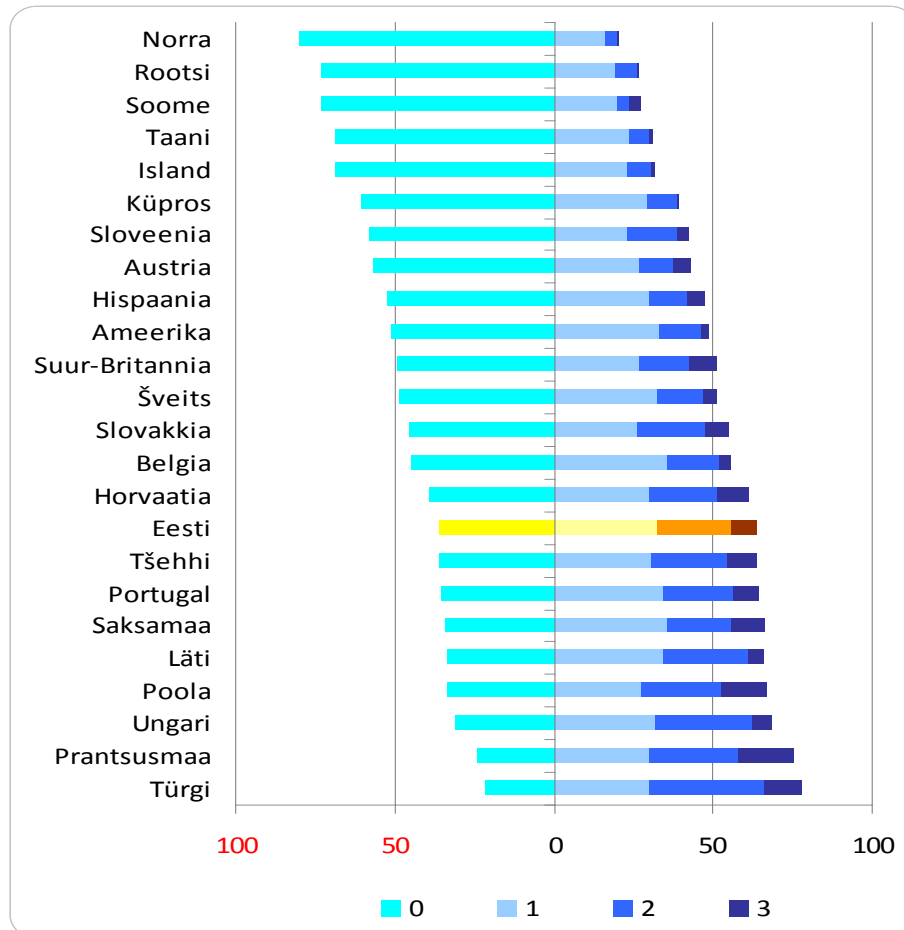
Eesti rahvusvahelises võrdluses

Hariduslikku ebavõrdsust tajutakse ka teistes Euroopa riikides, kuigi erineval määral. Joonisel 3 on Euroopa riigid reastatud koondnäitaja alusel, nii et tulpade osa joonise vasakul poolel näitab „optimistide“ osakaalu (ehk seda, milline osa vastanutest ei taju haridusliku ebavõrdsuse - uuringus käsitletud kolmest - ühtegi aspekti). Need inimesed ei usu, et vaid rikkad saavad lubada endale ülikooliõpingutega kaasneivaid kulutusi, samal ajal nad ei tunnetata ebavõrdsust seoses soolise, rahvusliku jms kuuluvusega ning ühtlasi ei nõustu nad väitega, et head väljavaated ülikoolihariduse omandamiseks on vaid parimate keskkoolile lõpetajatel. Selgelt on näha, et just Põhjamaade täiskasvanute seas on selliseid optimiste kõige enam. Optimistide osakaal moodustab seal valdava enamiku täiskasvanutest (69%-80%), nii et Põhjamaade kohta võiks öelda, et sealsed inimesed jagavad arusaama võrdsetest haridusvõimalustest. Huvitav on see, et isegi USA elanikkond, keda peetakse võrdsetesse võimalustesse uskujate musternäidiseks (Ameerika unistus ehk *American Dream*), jääb põhjamaalastele alla. Sealsest rahvast vaid pooled andsid märku sellest, et ei pea haridusvõimalusi Ameeriks sõltuvateks ei rikkusest, ega soost, rahvusest ja sotsiaalsest staatusest ega ka lõpetatud keskkoolist.

Et sotsiaal-demokraatlike Põhjamaade ja turu-liberaalsete Ameerika ja Suur-Britannia taustal on Eestil veel üpris palju arengumaad omandamiseks koolituva ühiskonna kultuuri, see ehk nii väga ei üllatagi. Huvitav on see, et ühelt poolt koonduvad meie saatusekaaslased Kesk- ja Ida-Euroopast (KIE) pingerea „pessimistlikumale“ ehk joonise 3 alumisele poolele. Teisalt aga ei

anna Eesti inimeste kriitilisust just ja ainult post-sotsialistliku kogemuse tulemuseks pidada. Täpsemalt, ka selle kogemuse mõju võib olla erinev: nt Sloveenias on „võrdsete-haridusvõimaluste-usku“ elanike osakaal suurem kui ameeriklastel.

Joonis 3. Euroopa riikide ja USA elanike arvamused haridusvõimaluste võrdsuse kohta: koondhinnang

Allikas: Rahvusvaheline Sotsiaaluuringu Projekt (ISSP) Sotsiaalse ebavõrdsuse moodul, 2009

Märkused: N = 29,813. Koondhinnangu sisuks on nõustumiste arv uuringus toodud erinevate kõrgharidusele juurdepääsu piirangute esinemisega vastanu maal. Skaala: 0 – ei taju haridusliku ebavõrdsuse ühtegi aspekti, 1 – tajub 1 aspekti, 2 – tajub kahte aspekti, 3 – tajub kõiki kolme aspekti

Kui aga keskenduda arvamuste skaala teisele poolusele, st kõige kriitilisematele arvamustele, ehk siis ebavõrdsuse tajumisele kõigis kolmes uuringus käsitletud haridusebavõrdsuse aspektis, siis võime näha, et selliste arvamuste segment on kõigis vaatluse all olevates ühiskondades üsna tagasihoidlik, moodustades 1-10% täisealistest. Need inimesed usuvad, et vaid rikkad saavad lubada endale ülikooliõpingutega kaasneivaid kulutusi, samal ajal tunnetatavad nad ebavõrdsust

seoses soolise, rahvusliku jms kuuluvusega ning nõustuvad väitega, et head väljavaated ülikoolihariduse omandamiseks on vaid parimate keskkoolile lõpetajatel. Vaid Prantsusmaal moodustavad kriitikud peaaegu viiendiku elanikkonnast, ka Saksamaal, Poolas ja Türgis on neid üle kümnendiku (11-14%). Eesti pole oma 8% ka selles osas kaugelki mitte kõige viletsam, kuid on kaugel parimatest.

Ka üldsuse poolt diagnoositava haridusliku ebavõrdsuse muster erineb riikide lõikes (tulemusi ei ole siin lisatud tabelina, kuid soovi korral on neid võimalik küsida autoritelt), samas üldjuhul on mustri eripära seotud sellega, kui võrd suur osa täisealistest peab kõrghariduse kättesaadavust rikkusest sõltuvaks. Sarnaselt Eestile märgatakse kolmest haridusliku ebavõrdsuse allikast kõige enam just hariduslike võimaluste sõltumist sissetulekust. Maksimaalne hariduse rahakotist sõltumist täheldanute osakaal iseloomustab meie saatusekaaslast Kes- ja Ida-Euroopast (lisaks ka Prantsusmaal ja Türgis). Enamgi veel, just KIE maade puhul tajutakse rikkust kõrgharidusele juurdepääsu piirajana oluliselt suurema elanikkonna segmendi poolt võrreldes ülejäänud kahe uuringus mõõdetud hariduseebavõrdsuse allika tajumisega.

Eestiski on küllalt suur (peaaegu pooled) inimeste osakaal, kelle arvates sõltub juurdepääs kõrgharidusele rahakoti suuruselt. Samas pole Eesti selle poolest kõige viletsam, kuigi Põhjamadeni, kus haridusvõimalusi tajutakse enamjaolt võrdsetena, on meil veel pikk maa käia. Just Põhjamaid võibki pidada KIE maade vastandiks selles mõttes, et rikkust ei tajuta seal kõrghariduse eeldusena, samas kui haridusliku ebavõrdsuse tajumise üldtase on kõige madalam.

Millest aga Põhjamaaades selline haridusvõimaluslik optimism, mille poolest erinevad nendest? Põhjendusi võib otsida nii olukorra enda kui ka selle tõlgendamise eripäras. Mis puudutab kõrgharidusele juurdepääsu sõltuvust sissetulekust, siis oluliseks olukorra iseloomustuseks võib pidada tudengite ja nende perede rahalist toetamist riigi poolt. Tudengite ning nende perede rahalise toetamise kaudu julgustavad valitsused ka madalate sissetulekuga tudengeid õpingutes osalema. Rahalised toetused on ka üheks valitsuse meetmetest tegelemaks võrdsete võimaluste kindlustamisega erinevatele sotsiaalsetele rühmadele. Nii on kõrghariduspoliitikaid eristatud selle alusel, kui kättesaadavad on need erineva sissetulekuga rühmadele (OECD 2012). Nimelt erinevad OECD maad oluliselt selle poolest, kuidas kõrghariduse omandamisega seotud kulutused on jagatud valitsuste, tudengite ning nende perekondade vahel ning kuidas tudengeid toetatakse rahaliselt. OECD maade lõikes suuresti

varieeruvaid (ning eelmise sajandi 1990tega võrreldes oluliselt muutunud) praktikaid on rühmitatud kahe dimensiooni alusel: (a) millist õppemaksu nõuavad õppeasutused; (b) millist rahalise toetuse taset võimaldatakse tudengitele vastaval maal. Tulemuseks on nelja mudelit eristav tüpoloogia (vt OECD 2012, 278-280). Esimene mudel - Õppemaks madal/puudub, hea tudengite toetussüsteem – on iseloomulik Põhjamaadele. Teist mudelit - kõrge õppemaks, hästi arenenud tudengite toetussüsteem – on rakendatud turu-liberaalsetes Austraalias, Kanadas, Uus-Merelaal, Suur-Britannias, USAs, aga ka Hollandis. Kolmas mudel - kõrge õppemaks, vähe-arenenud tudengite toetussüsteem – esineb OECD riikide tüpoloogia koostajate arvates vaid Jaapanis ning Koreas. Neljandat mudelit iseloomustab madal õppemaks, vähe-arenenud tudengite toetussüsteem, seda rakendatakse nt Austrias, Belgias, Prantsusmaal jne. Enamikku KIE maasid pole OECD tüpoloogias esindatud, kuigi kõige enam sarnanevad need kolmanda mudeli iseloomustusele (kõrge õppemaks, vähe-arenenud tudengite toetussüsteem). Eristamiseks nn vana ja uue Euroopa maid on käesolevas analüüsis neid neljandas tüpoloogias olevaid maid vaadeldud vastavalt kahe erineva grupina.

Tabelist 3 selgubki, et kõrghariduspoliitika ning inimeste hinnangud haridusvõimalustele on suuresti kooskõlas (vt veergu Mudel 3). Ka siis, kui võtta arvesse rahvastike eripära klassilise ja haridusliku koosseisu, sissetuleku jaotumist, kontrollida soo ja vanuse mõju hoiakutele, panustab kõrghariduspoliitika eripära oluliselt sellesse, et KIE ja Põhjamaad erinevad nii oluliselt haridusvõimaluste ebavõrdsuse tajumise osas.

Tabel 3. Vaid rikkad saavad lubada endale ülikooliga kaasnevaid kulutusi, regressioonikoefitsiendid

Karakteristikud	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3
Indiviidi tasandi karakteristikud			
<i>Sotsiaalne klass (EGP)</i>			
Töölisklass (VI+VII)	0.45	0.22	0.21
Eraettevõtjad (IV)	0.15	-0.02	-0.02
Madalama taseme valgekraed III	0.23	0.09	0.09
Kõrgema taseme valgekraed (I+II) (Ref.)			
<i>Leibkonna sissetulek liikme kohta, tuludetsiilid</i>		-0.03	-0.03
<i>Haridus</i>			
Esimese taseme		0.34	0.34
Teise taseme		0.18	0.18
Kolmanda taseme (Ref.)			
Maa tasandi karakteristikud			
<i>Kõrghariduspoliitika</i>			

Õppemaks madal/puudub, hea tudengite toetussüsteem				-0.96
Kõrge õppemaks, hästi arenenud tudengite toetussüsteem				-0.20
Madal õppemaks, vähe-arenenud tudengite toetussüsteem				-0.36
Madal õppemaks, vähe-arenenud tudengite toetussüsteem: Kesk- ja Ida-Euroopa (Ref)				
<i>N</i>	24,858	20,747	19,994	
<i>ICC</i>	0.189	0.192	0.101	
<i>-2LL</i>	74010.97	61233.76	58951.91	

Allikas: ISSP 2009, autorite arvutused, mitme-tasandiline regressioon

Märkused. *N* = 29,813 Skaala: 1– Üldse ei nõustu; 5 – Nõustun täielikult; Mudel kontrollib vastaja soo ja vanuse mõju. Statistiliselt olulised tulemused ($p < 0.01$) on rasvases kirjas

Kas haridusliku ebavõrdsuse tajumine on sotsiaalse kuuluvuse põhine?

Küsimus arusaamade klassi- ja hariduspõhisusest on sotsioloogias (nii kihistumise kui ka avaliku arvamuse uuringutes) üks olulisemaid. Sõltub ju ühistegevuse intensiivsus ja ulatus ühiste huvide tajumisest ja ühise nägemuse olemasolust. Teisalt ka sarnasest vaatevinklist tulenevalt individuaalsete käitumisstrateegiatega kattumine klassiti ja haridusrühmiti avaldub ühiskonna kui terviku toimimise tasandil.

Tabel 4 illustreerib ilmekalt, et Euroopa riigid erinevad oluliselt selles osas, kas ja kuidas eristuvad hinnangud hariduslikule ebavõrdsusele sotsiaal-majanduslike rühmade lõikes. Tabelis on riigid järjestatud vastavalt nende järjestusele joonisel 2 esitatud koondhinnangule haridusvõimaluste võrdsusele. Seega esimene järeldus oleks, et hinnangute koondumise muster ei haaku otseselt haridusliku ebavõrdsuse tajumise tasemega. Teiseks, haridusliku ebavõrdsuse tajumise mustrid, mis eristuvad kõigi kolme sotsiaal-majandusliku dimensiooni alusel, on väga kirjud (vt 3.-6.veerg). Kui aga võrrelda neid dimensioone omavahel, siis selgub, et kõige enam esineb Euroopas hinnangute eristumine hariduse alusel. Selles mõttes ei ole Eesti erakordne juhtum. Ka peaks arvestama sellega, et kui tabelist ilmneb, et hinnangud hariduslikule ebavõrdsusele ei eristu tabelis esitatud sotsiaal-majanduslike rühmade lõikes, siis ei tähenda see veel, et erinevused suhtumises on juhuslikku laadi. On riike, kus arusaamad eristusid mitte kõrgemate valgekraede ja tööliste, vaid kõrgemate ja madalamate valgekraede vahel (nt Prantsusmaa). Mõnes riigis (nt Suur-Britannia ja Portugal) eriti selgeks osutus arusaamade sooline eripära: naised tajusid ebavõrdsust meestest vähemal määral.

Tabel 4 Sotsiaal-majanduslike rühmade erinevused haridusliku ebavõrdsuse tajumises. Koondhinnang, logistilise regressiooni tulemused, riskisuhted*

	Riskisuhted juhul, kui võrreldakse ainult vastavaid rühmi			Riskisuhted juhul, kui arvestatakse ka teiste tabelis mainitud tunnuste (lisaks ka soo ja vanuse) mõju**		
	Töölised võrreldes kõrgemate valge-kraedega	Põhiharidus võrreldes kõrgharidusega	Sissetuleku esimene kvintil võrreldes viiendaga	Töölised võrreldes kõrgemate valge-kraedega	Põhiharidus võrreldes kõrgharidusega	Sissetuleku esimene kvintil võrreldes viiendaga
Norra						
Rootsi	1.92	1.57	2.20			2.02
Soome	2.51	1.72	1.95	2.04		
Taani			1.35			
Island	1.78	1.60				
Küpros	1.80	1.75				
Sloveenia	3.02	3.66	2.49	2.34	2.19	
Austria	1.64	1.52			2.16	
Hispaania	0.71			0.50		
Ameerika	1.33	2.21	1.41		1.48	
Suur-Britannia						
Šveits	1.33	1.45			1.45	
Slovakkia	1.53	2.28			2.54	
Belgia	2.63	2.86	1.99	1.68	2.06	
Horvaatia	2.38	3.50	2.93		3.27	1.70
Eesti	1.54	1.70			1.71	
Tšehhi		1.63				
Portugal						
Saksamaa	1.29		1.73			1.92
Läti	1.91	1.53	2.77	2.38		2.31
Poola	2.22	4.07	3.28	0.63	4.20	2.41
Prantsusmaa		1.26	0.74			
Türgi			1.53			

Allikas: ISSP 2009, autorite arvutused

Märkused. N = 29,813

*Esitatud on ainult statistiliselt olulised riskisuhted. Riskisuhe 1 = kahel võrreldaval rühmal on võrdne risk osutada haridusvõimaluste ebavõrdsuse tajujaks või mittetajujaks. Riskisuhe > 1 = võrreldavatest rühmadest esimesel on suurem risk osutada ebavõrdsuse tajujaks. Riskisuhe < 1 = esimesena mainitud rühmal on võrreldes teisena mainitud rühmaga väiksem risk osutada ebavõrdsust tajujaks.

Seega paistab Eesti haridusvõimaluste koondhinnangute muster silma selle poolest, et kõige olulisemaks eristumise aluseks on vastajate endi haridustase, nii et ilmneb oluline erinevus hinnangutes põhiharidusega ja kõrgharidusega vastajate vahel. Samas tabelis 4 esinenud mustrite kirjusus võib tuleneda ka sellest, et suhtumises erinevatesse haridusliku ebavõrdsuse

ilmingutesse aktualiseeruvad erinevad sotsiaal-majanduslikud „piirid. Käesoleva uuringu tulemus kinnitas, et loeb ka rahvuslik kuuluvus: mitte-eestlased on haridusliku ebavõrdsuse osas eestlastest tundlikumad. Nimelt on oluliselt suurem risk, et võrreldes eestlastega peavad mitte-eestlased kõrghariduse kättesaadavust seotuks sotsiaalse kuulumisega (st suurema tõenäosusega nõustuvad väitega „Eestis saavad vaid rikkad lubada endale ülikooliõpingutega kaasnevaid kulusi“, suurem on ka mittenõustumise tõenäosus väite „Eestis on erineva soo, rahvuse ja sotsiaalse staatusega inimestel samad väljavaated ülikooli astumiseks“ puhul).

Miks on see oluline?

Tulemused viitavad sellele, et ühiskonnas puudub jagatud arusaam võimaluste võrdsuse olemasolust kõrghariduses. Paraku ei ole võimalik olemasolevate andmete põhjal otsustada, kas (kuivõrd) on need seisukohad ratsionaalse analüüsi tulemus või tegemist on hoopiski omaksvõetud enesestmõistetavustega. Sellest aga, kuidas on arvamus kujunenud, suuresti sõltub ka selle mõju haridusvalikutele ja käitumisele. Ratsionaalseid hinnanguid on asjaosalistel lihtsam „päevakohastada“: kui võrdseid haridusvõimalusi soodustavate meetmete rakendamise tulemusena ilmnevad positiivsed näited kas tutvusringkonnas või massimeedias vms, siis muutub ka ühiskonna häälestus ning vastavalt tehakse ka haridusvalikuid. Hullem on, kui ongi juba kujunenud arusaam, mida iseloomustatakse kui „isetäituvat“ uskumust (vt Piketty 2000): inimesed loobuvadki kaalumast ambitsioonikamate valikute võimalikkust pühas usus, et need niikuinii pole jõukohased. Selge see, et mida pikem on sotsiaal-majanduslik (klassi) ja hariduslik distants kõrgharidusliku eesmärgini, seda olulisemateks osutuvad pessimistlike uskumuste „isetäituvad“ tagajärjed.

2010. aastal läbi viidud uuringu Sotsiaalne võrdsus ja ebavõrdsus Eestis andmed annavad mõningast lootust, et Eestis pole veel võimaluste ebavõrdsuse tajumisest kujunenud võimas kultuuriline barjäär pürgimisele kõrghariduse suunas. Nii vastustest küsimusele „Mis Te arvate, kas paljude noorte püüdlus iga hinna eest omandada kõrgharidus tasub end ära?“ selgus, et Eesti täisealistest enam kui pooled on seisukohal, et „Kindlasti tasub kõrgharidust taotleda ka siis, kui olud pole soodsad“. Samas kahtlejad, kes leidsis, et võib ka juhtuda, et kõrghariduse saavutamise nimel nähtud vaev ei tasu end ära, on vastanute hulgas veidi üle kolmandiku (36,7%). Neid, kes aga leiavad, et kõrghariduse omandamine ei tasu end ilmselt ära on vähe kui kümnendik vastanuist (9,4%).

Oluline pole antud juhul mitte ainult see, et kõrghariduse omandamise tingimusteta pooldajate seas olid ülesindatud kõrgema haridustasemega inimesed. Veelgi märkimisväärsem on asjaolu, et selle vastusvariandi eelistamine kahele ülejäänule sõltus mitte niivõrd hinnangust haridusvõimaluste võrdsusele, kui võrd arvamusest kõrghariduse tulemuslikkuse kohta ja ka laiemalt – nägemusest hariduse rollist ühiskonnas edasijõudmisel. Nii ilmnes statistilise analüüsi (logistilise regressiooni) tulemusena, et kui võrrelda neid, kes eelistasid vastusvarianti “Kindlasti tasub“ (ehk kõrghariduse omandamise kindlad pooldajad) nendega, kelle arvates „Võib juhtuda, et kõrghariduse saavutamise nimel nähtud vaev ei tasu end ära“(ehk realistid - vt Tabel 5, esimene veerg), siis esimeste seas oli oluliselt optimistlikum hoiak kõrghariduse mõju suhtes töövõimalustele. Ka oli kindlate kõrghariduse pooldajate seas enam esindatud vastajad, kelle arvates on haridus väga oluline edasijõudmise tegurina. Samas hinnangud võimaluste võrdsusele praktiliselt ei erinenud ei konkreetsemalt kõrghariduse puhul, ega ka laiemalt edasijõudmise tegurite puhul. Ainsaks erandiks osutus hinnang väitele „Eestis on erineva soo, rahvuse ja sotsiaalse staatusega inimestel samad väljavaated ülikooli astumiseks“, selles kahtlejad olid kõrghariduse kindlate pooldajate seas oluliselt vähem esindatud kui „realistide seas“. Analoogne pilt ilmneb ka kõrghariduse kindlate pooldajate ja kahtlejate (ehk väite “Üha enam on noori, kellel ei tasanud kõrgharidust omandada” pooldajate või vastusest loonute) võrdluses (vt Tabel 5, teine veerg). Vahe on vaid selles, et võrdluses kahtlejatega ei olda eriarvamusel ka viimati mainitud väite puhul. Teisisõnu, kõrghariduse omandamise kindlate pooldajate hinnangud võimaluste võrdsusele ei erine kahtlejate hinnangutest, küll aga erinevad (nii nagu võrdluses realistidega) just nimelt hinnangud hariduse tulemuslikkusele.

Tabel 5. Hoiak kõrghariduse tulemuslikkuse suhtes. Logistilise regressiooni tulemused, riskisuhted

Karakteristikud ^a	Kõrghariduse omandamise kindlad pooldajad võrreldes realistidega ^b	Kõrghariduse omandamise kindlad pooldajad võrreldes kahtlejatega ^c
<i>Hinnang haridusele edasijõudmise tegurina</i>		
Üks kõige olulisemaid või väga oluline	1.61	3.32
Küllaltki/Mitte eriti/Üldse mitte oluline (<i>Ref</i>)		
<i>Hinnang vanemate haridusele ja jõukusele edasijõudmise tegurina</i>		

Vanemate haridus ja/või jõukus on kõige olulisemaid või väga oluline	1.28	1.07
Vanemate haridus ja/või jõukus on küllaltki/mitte eriti/üldse mitte oluline (Ref)		
<i>Hinnang tutvustele (õigete inimeste tundmisele) edasijõudmise tegurina</i>		
Üks kõige olulisemaid või väga oluline	0.76	0.72
Küllaltki/Mitte eriti/Üldse mitte oluline (Ref)		
<i>Arusaam kõrghariduse mõjust töövõimalustele</i>		
Kõrgharidus ei pruugi anda eelist parima töö saamisel, kuid enam-vähem korraliku töö leiavad kõrgharidusega noored ikka	0.46	0.24
Noorte töövõimalused ei sõltu kõrghariduse olemasolust või ei oska öelda	0.40	0.10
Kõrgharidus annab olulise eelise parimate töökohtade saamisel (Ref)		
<i>Eestis on vaid parimate keskkoolide õpilastel head võimalused ülikoolihariduse omandamiseks</i>		
Nõustuvad täielikult või pigem nõustuvad	1.04	0.87
Üldse ei nõustu, pigem ei nõustu või erapooletu (Ref)		
<i>Eestis saavad vaid rikkad lubada endale ülikooliõpingutega kaasnevaid kulutusi</i>		
Nõustuvad täielikult või pigem nõustuvad	0.77	0.85
Üldse ei nõustu, pigem ei nõustu või erapooletu (Ref)		
<i>Eestis on erineva soo, rahvuse ja sotsiaalse staatusega inimestel samad väljavaated ülikooli astumiseks</i>		
Üldse ei nõustu või pigem ei nõustu	0.71	0.70
Nõustuvad kas täielikult või pigem, erapooletu (Ref)		

^a Arvestatakse ka vastaja soo, vanuse, ameti, hariduse ja sissetuleku mõjuga

^b Vastuse "Kindlasti tasub kõrgharidust taotleda ka siis, kui olud pole soodsad" eelistamine vastusele "Võib juhtuda, et kõrghariduse saavutamise nimel nähtud vaev ei tasu end ära"

^c Vastuse "Kindlasti tasub kõrgharidust taotleda ka siis, kui olud pole soodsad" eelistamine vastusele "Üha enam on noori, kellel ei tasunud kõrgharidust omandada" või vastusest loobumisele

*Statistiliselt olulised riskisuhted ($p < 0.1$) on tumedamas kirjas

Kokkuvõtteks

Eesti tulemuste puhul ilmnes, et ühiskonnas puudub jagatud arusaam võimaluste võrdsuse olemasolust kõrghariduses. Võimaluste tajumine on selges korrelatsioonis vastaja enda sotsiaal-majandusliku positsiooniga, eelkõige haridustasemega. Teisisõnu, Eesti puhul saame eelkõige madalama haridustasemega inimeste puhul rääkida suuremast tajutud ebavõrdsusest ja võimaluste puudumisest juurdepääsul kõrgharidusele. Samal ajal kõrgemal sotsiaalse positsiooniga inimesed, ei taju ebavõrdsust hariduslikul juurdepääsul sama intensiivselt. Selles

osas oleme paraku sarnased paljudele KIE maadele, kuigi Sloveenia näide kõneleb selle poolt, et selline olukord pole kujunenud ainuüksi „sotsialistliku mineviku“, vaid ka Eesti Vabariigis tehtud otsuste tõttu. Koos paljude KIE maadega oleme selges opositsioonis Põhjamaadega, kus nii üleüldine haridusliku ebavõrdsuse tajumise tase on oluliselt madalam, kui ka oluliselt vähemal määral tajutakse kõrghariduses osalemise sõltuvust pere sissetulekutest. Viimati mainitud hinnang on oluliselt mõjutatud ka tegelikkusest, sh riigi hariduspoliitilistest prioriteetidest: analüüs kinnitas, et erinevused KIE (sh Eesti) ja Põhjamaade inimeste hinnangutes haridusebavõrdsusele on korreltsioonis nende riikide erineva hariduspoliitikaga. Põhjamaadele iseloomulik hariduspoliitika, kus õppemaks on madal või puudub ning tudengite toetussüsteem on tõhus, kajastub ka avalikus arvamuses. KIE maades aga kriitiliste hinnangute tagamaid tasub otsida ka tasakaalu puudumises toetuste ja õppemaksude vahel. Need tulemused kõnelevad ka selle poolt, et haridusliku ebavõrdsuse tajumisel on Eestis selgelt ratsionaalne, reaalelu kogemusega tihedalt haakuv alus. Selle poolt kõneleb ka asjaolu, et Eesti täisealistest pooled on seisukohal „Kindlasti tasub kõrgharidust taotleda ka siis, kui olud pole soodsad“, kinnitavad ju kõrgharidusega seotud eeliseid Eesti tööturul ka vastavad uuringud. Täpsemalt öeldes, võimast reaalelu survet kõrghariduse omandamise järele tajutakse nii teravalt, et „kindlasti tasub kõrgharidust taotleda“ haakub üsna vähesel määral võimaluste realistlikku tajumisega. Paistab, et Eesti puhul ei kehti need kultuurikesksed haridusliku ebavõrdsuse seletused, mis rõhutavad „isetäituvate“ uskumuste olulisust (ehk seda, et inimesed peavad ebavõrdsust nii enesestmõistetavaks ja ületamatuks, et need, kel on piiratud võimalused, ei üritagi piirangutest läbi murda). Vastupidi, just „kindlasti tasub kõrgharidust taotleda“ selle reaalelulise aluse tõttu on muutumas uskumuseks, enesestmõistetavaks eesmärgiks. Üha enam vajab põhjendust mitte valik selle kasuks, vaid sellest loobumine. Et aga reaalelulised võimalused, ka nende tajumine on sotsiaal-majandusliku kuulumise põhised, siis just piiratud ressursiga peredest pärit noortel on suurem risk tunda end võimetuna soovitud eesmärgi saavutada. Seda asjakohasem on laialt maailmas teadvustatud ajanõue täiendada väärivusel põhinevat selekteerimist teatud diskrimineerimist heastavate meetmetega (affirmative action). Miks ei peaks ka Eesti kohta kehtima selle aluseks olev idee, et talente kohtab kõigis sotsiaalsetes rühmades, seega lasub kõrgharidust pakkuvatele institutsioonidele kohustus olla aktiivne talentide otsingul kogu ühiskonnas?

Kasutatud kirjanduse loetelu

- Baker, D.P. (2011). Forward and backward, horizontal and vertical: Transformation of occupational credentialing in the schooled society. – *Research in Social Stratification and Mobility*, 29:5-29.
- Bernstein, B. (1961). Social Class and Linguistic Development. In A. H. Halsey, J. Floud & C. A. Anderson (Eds.), *Education, Economy and Society*. New York: Free Press.
- Boudon, R. (1974). *Education, Opportunity, and Social Inequality*. New York: Wiley.
- Bourdieu, P. (1973). Cultural Reproduction and Social Reproduction. In R. K. Brown (Ed.), *Knowledge, Education and Cultural Change*. London: Tavistock.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Breen, R., & Goldthorpe, J. H. (1997). Explaining educational Differentials: Towards a formal rational action theory. *Rationality and Society*, 9(3), 275-305.
- Clancy, P., & Goastellec, G. (2007). Exploring Access and Equity in Higher Education: Policy and Performance in a Comparative Perspective. *Higher Education Quarterly*, 61, 136-154.
- Eesti kõrghariduse strateegia 2006-2015,
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- GANZEBOOM, H. B. G., & TREIMAN, D. (1996). International stratification and mobility file: Conversion tools. . from URL
- Keller, S., & Zavalloni, M. (1964). Ambition and Social Class: A Respectification. *Social Forces*, 43, 176-188.
- Lareau, A. (2000). *Home Advantage: Social Class and Parental Intervention in Elementary Education* (2nd ed.). Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.
- Lindemann, K. (2011). The Changing Perception of Social Position. In E. Saar (Ed.), *Towards a normal stratification order. Actual and Perceived Social Stratification in Post-Socialist Estonia* (pp. 481 - 499): Peter Lang
- Mägi, E., Lill, L., Kirss, L., Beerkens, M., & Orr, D. (2010). Missugune on Eesti üliõpilaskond? Uuringu "Õiglane ligipääs kõrgharidusele Eestis" lõppraport, *Praxise Toimetised 2*. Tallinn: Praxis.
- McCay, S., Byrne, D., O'Connell, P. J., Kelly, E., & Doherty, C. (2010). *Hidden Disadvantage? A Study on the Low Participation in Higher Education by the Non-Manual Group*. Dublin: Higher Education Authority.
- OECD. (2012). Education at glance 2012: OECD indicators (Publication., from OECD Publishing: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>
- Piketty, T. (2010). Theories of Persistent Inequality and Intergenerational Mobility. - Handbook of income distribution.
- Saar, E. (2010). Changes in intergenerational mobility and educational inequality in Estonia: Comparative analysis of cohorts born between 1930 and 1974. *European Sociological Review*, 26(3), 367-383.
- Toomse, M. (2003). Youth labour market outcomes in Estonia: what kind of jobs do recent school leavers hold? *TRAMES*, 7(4).